

УДК 371:132

ПАЛЬШКОВА Ірина Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
e-mail: kostyapalshkov@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті визначено особливості формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя як основа успішного навчання учнів початкової школи. Крім того, проаналізовано педагогічний процес освітньої установи, зміст навчання і способи взаємодії студентів і викладачів складають особливе культурно-освітнє середовище, в якому відбувається їхня професійно і особистісно значуща підготовка до професійної діяльності і спілкування. Разом вони є факторами становлення в тих, хто навчаються, особистісної і професійної культури, їх успішності у навчанні. Саме у просторі навчально-виховного процесу вищого навчального закладу створюються і реалізуються педагогічні умови формування у майбутніх учителів їх професійно-педагогічної культури як основа успішного навчання учнів початкової школи.*

***Ключові слова:** професійно-педагогічна культура вчителя початкової школи, гуманітарне пізнання, культуровідповідність.*

Постановка проблеми. Дослідження формування професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів слід перенести в площину формування цієї культури як особистісного новоутворення в процесі підготовки у вищому навчальному закладі як основи успішного навчання учнів початкової школи.

Аналіз останніх публікацій. Слід зазначити, що питання розвитку системи цінностей, що формуються у процесі професійної підготовки у вищій школі, культури

особистості розглядала низка авторів (Н. Асташова, С. Багракова, М. Віленський, С. Григорьева, В. Гриньова, В. Денисенко, І. Золкіна, В. Оссовський, В. Семиченко та ін.). При цьому більшість авторів наголошують, що цей період є найбільш важливим для людини в плані становлення як особистості, професійно-особистісного самовизначення у культурі.

Метою статті є визначення особливостей формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя як основа успішного навчання учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Культурно-освітній простір навчально-виховного процесу вищого навчального закладу у змісті навчання, способах його опанування відтворює професійні норми, цінності, прийняті соціумом, способи професійної діяльності і поведінки, професійний ідеал. Особистість у процесі підготовки, що відбувається в цьому просторі, як суб'єкт майбутньої професійної діяльності і професійної культури, постійно перебуває в ситуації вибору, професійного самовизначення.

Якщо розглядати професійно-педагогічну культуру вчителя початкової школи як новоутворення, яке характеризує його особистість, особливості здійснюваної професійно-педагогічної діяльності, її ціннісні орієнтири, то можливо припустити, що її формування передбачає наявність у процесі підготовки до означеної діяльності певних спеціально створених – педагогічних умов. Для пояснення підстав для визначення педагогічних умов формування професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів розглянемо більш докладно механізми становлення особистості як професіонала за концепцією О. Саннікової [3]. Одним з вихідних її положень є визнання того, що співвідношення можливостей особистості з вимогами діяльності, якою вона оволодіває, й умовами реалізації діяльності відбувається у свідомості.

Обґрунтовуючи першу педагогічну умову, ми виходили з фундаментального положення філософії і психології, що зміна об'єкта діяльності закономірно спричиняє зміну самого суб'єкта. Згідно цього положення розвиток і зміна якісних характеристик діяльності протікає як розвиток і зміна якісних характеристик її суб'єкта. Джерелом розвитку виступають протиріччя між суб'єктом і об'єктом, які розв'язуються засобами діяльності, завдяки цілеспрямованій і спеціально організованій активності суб'єкта, в якій він виявляє своє ставлення до об'єкта, розуміння його властивостей (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, І. Бех, О. Леонтьєв та інші).

Протиріччя, що виникають у цьому відношенні, розв'язуються як трансформація зовнішніх, нормативних розпоряджень і настанов, що стосуються організації навчально-пізнавальної діяльності студентів та закріплюють певним чином інтереси і потреби суспільства в освіті і вихованні підрастаючого покоління, у внутрішні, особисто значущі для майбутнього вчителя цілі, способи і засоби здійснення професійної діяльності. Це протиріччя між тим змістом, у якому відображено сутність самої професійної діяльності вчителя в усьому багатстві сучасних уявлень щодо її цілей, функцій, засобів відтворення і особистісними потребами, індивідуальними можливостями, здібностями і ціннісними настановами студентів, що намагаються опанувати зміст означеної діяльності.

Аналіз досліджень з педагогіки вищої школи засвідчує, що зазвичай зміст професійної підготовки майбутнього учителя визначається через повноту і адекватність відображення усіх аспектів, напрямів і функцій, що реалізуються у практичній діяльності вчителя. При цьому зміст професійно-педагогічної підготовки студентів у вищому навчальному закладі постає як певна множина елементів, що однозначно віддзеркалюють усю множину елементів професійної діяльності учителя у тому її вигляді, як-то відбувається у практиці.

У практиці вищої педагогічної освіти цей процес призводить до постійного зростання переліку і обсягу навчальних дисциплін, які вводяться до змісту підготовки майбутніх учителів. Проте відомо, що «...реальна діяльність, з одного боку, завжди яскравіше, ширше, різноманітніше цієї моделі, оскільки обов'язково несе на собі неповторний індивідуальний відбиток певної особистості (вчителя – І.П.), з іншого – вужче, бідніше моделі, оскільки жоден реальний вчитель не в змозі у практиці реалізувати цю ідеальну діяльність у її повному і необхідному обсязі» [1, с. 45].

Отже для того, щоб почати певним чином діяти, вчитель як особистість повинен мати у свідомості образ або ідеальну модель, уявлення того, відносно чого треба діяти і образ або модель

того, як діяти. Образ дитини, учня створюється у свідомості майбутнього вчителя початкової школи у процесі вивчення дисциплін психологічного циклу; те, яким чином діяти – усвідомлюється у процесі оволодіння змістом предметів педагогічного циклу. Проте, ані у предметах психологічного циклу, ані у предметах педагогічного циклу не розглядається як змінюється зміст цих образів під впливом розвитку освітньої практики, зміни суспільних цінностей, результатів наукових досліджень. Саме в останньому блоці відбито стимули і способи здійснення професійно-педагогічної діяльності, до яких зверталися вчителі початкових класів упродовж накопичення досвіду професійно-педагогічної діяльності в закладах початкової освіти.

У змісті теоретичної підготовки вчителів початкових класів ця підсистема традиційно представлена низкою дисциплін педагогічного циклу, до якого входять загальні основи педагогіки, теорії навчання і виховання, історія педагогіки, педагогічні технології початкової освіти, школознавство та інші. Натомість за своєю спрямованістю і змістом вони відображають науково-теоретичні знання поза межами конкретного культурно-історичного контексту, без урахування обставин, що сприяли розвитку педагогічної теорії і педагогічної практики і зумовлювали їх культурну відповідність. Зважаючи на це, першою педагогічною умовою формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи ми виокремлюємо відображення у змісті навчальних предметів цієї культури як історично, соціально і суб'єктно-персоніфікованого феномена. На цих підставах вона може відмовитися від того знання, що пропонується і є нормативним; переглянути або удосконалити його зміст, сформулювати принципово нове, таке, що не буде вже нормативним, а особистісним, тобто належати власне їй. Вчені підкреслюють, що в особистісному знанні освоювана діяльність, її предмет відображаються у контексті тих відносин, що усвідомлюються і приймаються даним суб'єктом як особистісно значимі (Т. Абрамова, Г. Аксьонова, І. Вільш, В. Герасименко, А. Зеленцова, М. Полані та ін.).

З цього випливає, що розвиток самого знання про сутність професійно-педагогічної діяльності лежить на шляху критичного осмислення традиційних уявлень про сутність педагогічного процесу і формування у цьому контексті кожним майбутнім вчителем початкових класів власного уявлення про професійну діяльність, її цілі і способи здійснення. Проте формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів тільки на базі теоретичних знань може призвести до відриву свідомості майбутніх учителів від реалій педагогічного процесу. У них може виникнути ілюзія, що уявлення про сутність предмета професійно-педагогічної діяльності, його об'єктів і суб'єктів збігається за суттю з педагогічною дійсністю.

Подолати відрив ідеальної уяви від її реального втілення можна тільки за допомогою практики спеціального організованого і цілеспрямованого пізнання. У зв'язку з усвідомленням культуровідповідності професійно-педагогічної діяльності, її забезпечення культуро відповідними діями цей момент набуває особливого значення. Можна удосконалити той чи інший елемент професійної діяльності вчителя в теорії, можна поширити це удосконалення не лише на один фрагмент цієї діяльності і реалії навчально-виховного процесу, де вона відбувається, а на всю систему. У зв'язку з цим ми вважаємо, що власний досвід пізнання має стати для майбутнього вчителя початкових класів експериментальним майданчиком, на якому в нього виникає можливість перевірити реальність і продуктивність своїх уявлень у сфері професійної діяльності, їх відповідність певним культурним зразкам і нормам.

На відміну від традиційної педагогічної практики, де студенти послідовно опрацьовують окремі прийоми, фрагменти професійно-педагогічної діяльності до рівня навичок і вмінь, осмислення ідеальних уявлень про культуровідповідні норми регулювання відносин учасників навчально-виховного процесу в освітньому середовищі повинно стати для майбутніх учителів площадкою для практики у самостійного мислення і пізнавальної діяльності. Вони на власному досвіді повинні мати можливість співвіднести теоретичні уявлення з дійсністю педагогічного процесу і виявити межі реальності і продуктивності своїх міркувань.

Практично виконуючи таку пізнавальну діяльність, майбутній учитель повинен навчитися самостійно створювати власні знання щодо сутності і способів здійснення майбутньої професійної діяльності, враховуючи при цьому існуючі культурні норми мислення щодо позначення поняттями, педагогічними категоріями дій учасників навчально-виховного процесу.

Отже, від того, яким чином буде організований процес пізнання студентом предмета власної професійно-педагогічної діяльності залежить можливість формування в нього певних якостей. Тобто, саме викладач, спираючись на об'єктивні процеси, що супроводжують розвиток новоутворень у структурі особистості майбутнього вчителя-професіонала, повинен створювати в навчальному процесі умови для їх відтворення.

На підставі цих міркувань, ми виокремлюємо другу умову формування професійно-педагогічної культури вчителя початкових класів, а саме: використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх учителів до усвідомлення цілей, змісту і засобів професійної діяльності крізь призму культурної відповідності історичним і соціальним обставинам. Підставою для визначення наступної умови слугувало те, що тільки у спілкуванні з іншими людьми людина засвоює і встановлює для себе реальні межі і сенси використання соціально прийнятих в культурі норм поведінки і діяльності.

У контексті формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи пізнання студентами себе, своїх намірів крізь призму певних норм культури набуває особливого значення. Свідома поведінка і результативна діяльність за своїм змістом обов'язково передбачає презентацію Я-власного – Я-іншого, незалежно від того, які ролі при цьому виконуються: вчителя, студента, учня, колеги тощо. Спілкування у будь-якому випадку вимагає узгодження дій усіх учасників. В освітньому процесі підставою для такого узгодження стають культурні норми поведінки і навчально-виховної діяльності, що існують у суспільстві і, зокрема, в освіті.

Спілкування забезпечує усвідомлення особистістю меж своїх індивідуальних можливостей. Але поряд з цим воно впливає на усвідомлення і розвиток самої діяльності. Вибудовуючись на рівні взаєморозуміння у процесі обміну інформацією, комунікативної взаємодії, спілкування переростає в інтеракцію, тобто спеціально організовану цілеспрямовану взаємодію і співпрацю певної групи людей.

Інтерактивний рівень спілкування передбачає відмінний від індивідуального спосіб здійснення діяльності та її усвідомлення. На цьому рівні стратегія і тактика діяльності визначається не тільки планами, ідеями, проектами, що виникли у свідомості однієї людини, але й планами, створеними іншими учасниками групи. Узгоджене і прийняте за цими планами рішення щодо здійснюваної у співпраці діяльності завжди більш продуктивне, тому що ґрунтується на більш багатому і різнобічному баченні предмета діяльності, його властивостей, можливостей й доцільності перетворення, більш широкому практичному і теоретичному досвіді.

Свідоме планування особистістю тих чи інших змін у собі, викликаних потребами професії, міжособового спілкування і співпраці з іншими, є проявом вищого ступеня саморегуляції. У процесі становлення особистості як професіонала воно відбувається як самовиховання, що планомірно формуванню визначених якісних новотворів, розвитку здібностей особистості, її спроможності певним чином реалізувати себе у діяльності.

Висновки. Отже, саморегуляція виступає об'єктивним, природним механізмом, за допомогою якого внутрішній зміст суб'єкта адаптується і виявляється ззовні як зміст його діяльності. Через свідомість особистість, як суб'єкт діяльності, відбиває навколишній світ, усі обставини, що викликають діяльність і супроводжують її. Вона, залежно від того, який зміст діяльності усвідомлюється, відбиває вибіркоче ставлення людини до її соціального, зокрема, професійного існування.

У зв'язку з цим принципового значення набуває система суспільних відносин, яка визначає ступінь поєднання прав і свободи суб'єкта, можливість реалізації в діяльності його власного «Я». З цього приводу Н. Злобін [2] та інші дослідники підкреслювали, що будь-яка система авторитарного типу виключає можливість вибору. Але також не мають сенсу процедури вибору при повній свободі, що допускається системою суспільних відносин. Відсутність будь-яких загальнозначущих норм, орієнтирів позбавляє діяльність її соціальної цінності, перетворює її у просту біологічну активність.

Прийняття рішення у спільній діяльності є прискореним, змодельованим у спеціальних умовах процесом переростання теоретичного знання в нормативне, а з нього в

особистісне. Поряд з цим воно виявляє вагомість, цінність дій, знань кожного учасника взаємодії у створенні спільного продукту з урахування їхніх сенсів і можливостей.

Оцінка цього внеску з боку всіх учасників спільної діяльності приносить задоволення і спонукує особистість знову шукати і знаходити умови для її здійснення. У результаті відображення усіх обставин, створюваних спільною діяльністю, у свідомості людини починає складатися нова схема послідовності дій, гуманістично забарвлених норм спілкування, освоєння яких дозволяє їй свідомо вибудовувати свою діяльність у напрямку створення продукту, що може одержати суспільне визнання, способами, що є прийнятними для всіх. На підставі цих міркувань, третю умову формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів ми визначаємо як упровадження інтерактивних форм навчання, що забезпечують набуття майбутніми вчителями досвіду пізнання і критичного осмислення практики навчання і виховання учнів за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності.

Отже, зазначені педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя є основою успішного навчання учнів початкової школи.

Список використаної літератури

1. Занков Л. В. О начальном обучении. / Л. В. Занков. М. : АПН РСФСР, 1963. – С. 191.
2. Злобин Н. С. Культура и общественный прогресс / Н. С. Злобин. – М. : Наука, 1980. – 304 с.
3. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности: Монография. / О. П. Санникова. – Одесса-Киев: Принт, 1998. – 348 с.

References

1. Zankov L.V. (1963) On the initial training. *Moscow: the RSFSR, 1963. - S. 191.* (in Rus.)
2. Zlobin N.S. (1980) Culture and social progress. *Moscow: Nauka. - 304 p.* (in Rus.)
3. Sannikova O.P. (1998) Emotionality in the structure of the personality: *Monograph. Odessa-Kiev: Print. - 348 p.* (in Rus.)

PALSHKOVA Iryna Oleksandrivna, Doctor of Education, Professor, State Institution "Southern National Pedagogical University named after K.D. Ushinskogo"
e-mail: kostyapalshkov@mail.ru

FORMATION OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE TEACHER AS THE BASIS FOR SUCCESSFUL TRAINING ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Summary. In the article the features of formation of professional pedagogical culture of the future teacher as a basis for successful learning elementary school students. In addition, analyzes pedagogical process of educational institutions, training content and methods of interaction between students and teachers make special cultural and educational environment, which is their significant professional and personal preparation for professional work and communication. Together, they are factors in the formation of those enrolled, personal and professional culture, their success in teaching.

Teaching process Educational institutions, training content and methods of interaction between students and teachers make special cultural and educational environment, which is their significant professional and personal preparation for professional work and communication. Together, they are factors in the formation of those enrolled, personal and professional culture, their success in teaching. It is in the area of the educational process of higher educational institution established and implemented pedagogical conditions of future teachers in their professional and pedagogical culture as a basis for successful learning elementary school students. If we consider the professional pedagogical culture elementary school teacher as tumors that characterizes his personality, especially the ongoing professional and educational activities, its values, it is possible to assume that its formation presupposes in preparation for the abovementioned activities of certain specially created - pedagogical conditions. To explain the grounds for determining pedagogical conditions of formation of professional pedagogical culture of primary school teachers consider in more detail the mechanisms of personality as a professional.

Key words: professional and pedagogical culture elementary school teacher, humanitarian knowledge, kulturovidpovidnist.

Одержано редакцією 09.01.2016
Прийнято до публікації 11.01.2016